

ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Розглядається проблема особистісно-професійного розвитку педагогів в умовах модернізації освіти. На основі аналізу теоретичних джерел описані закономірності та особливості розвитку особистості, професійного розвитку педагога. Виділені акмеофактори розвитку в умовах модернізації освіти: наявність акмеологічної позиції, психологічній готовності до професійної діяльності в цих умовах, творчого потенціалу як здатності творчо реагувати на зміни, що відбуваються.

Ключові слова: акмеофактори особистісно-професійного розвитку; модернізація освіти; особистісно-професійний розвиток

The problem of personal and professional development of teachers in the conditions of modernization of education is considered. On the basis of analysis of theoretical sources, regularities and peculiarities of personality development, professional development of the teacher are described. The distinguished acmeofactors of development in the conditions of educational modernization: the presence of the acmeologic position, the psychological readiness for professional activity in these conditions, creative potential as the ability to creatively respond to the changes that take place.

Key words: acmeofactors of personally-professional development, modernization of education; person-professional development

Кардинальні соціально-економічні зміни, що відбуваються в українському суспільстві, безпосередньо торкаються і галузі освіти як частини його соціально-культурного життя. В даний час освіта переживає процес модернізації – корінних змін в системі сформованих економічних і суспільних відносин.

Розкриваючи суть перетворень, що відбуваються О. Г. Асмолов зауважує, що освіті властива «побудова ... такої організації життя, яка допомогла б кожній людині знайти себе» [3, С. 7]. Відбувається не тільки і не стільки перетворення педагогічного методу або технології навчання, скільки перетворення життя зростаючої і навчаючої дитини через введення варіативності освіти, розширення можливостей компетентного вибору особистістю життєвого шляху і саморозвитку.

Основним суб'єктом реалізації змін, що відбуваються в освіті є фігура педагога. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року вказує на те, що кваліфіковані, підготовлені на сучасному рівні педагогічні кадри

грають ключову роль в модернізації освіти [11]. Відповідно, висувуються вимоги підвищення якості освіти, можливості використання інноваційних підходів у своїй професійній діяльності, розвитку творчого потенціалу, готовності до безперервного особистісно-професійного розвитку.

Таким чином, в даний час значно зростають вимоги до професіоналізму та особистості педагога, до розвитку його потенціалу як неодмінної умови модернізації освіти.

Аналіз літературних джерел (І. А. Зязюн, І. Т. Богдан, О. О. Петренко та ін.) свідчить про те, що нововведення в сфері організації, змісту і технології педагогічної освіти недостатньо забезпечують необхідний рівень особистісної та професійної готовності педагога до творчого пошуку, прийняття нестандартних рішень, конструктивної взаємодії з учнями, прояву ініціативи, активності в діяльності. Перераховані характеристики педагогічної діяльності відповідають очікуваному процесу оновлення цільових, змістових і процесуальних характеристик освіти, є невід'ємною частиною активного особистісно-професійного розвитку педагогів. Отже, проблема особистісно-професійного розвитку педагогів в умовах модернізації освіти є актуальною.

Поряд зі зростанням вимог до професіоналізму і особистості педагога в даний час для педагогічного корпусу характерно: старіння і фемінізація складу; низька зарплата і падіння престижу професії педагога; орієнтація на репродуктивні методи навчання; відсутність можливостей і стимулів для професійної самореалізації та введення інновацій.

В якості головних проблем сучасного педагога виділяють також відсутність позитивного ставлення до нововведень, психологічної готовності до професійної діяльності в нових економічних умовах, суб'єктивної позиції, яка дозволила б йому активно управляти особистісно-професійним розвитком. Таким чином, модернізація освіти, з одного боку, ставить педагога перед необхідністю особистісно-професійного розвитку, з іншого боку, сприяє загостренню проблем і протиріч: між прагненням до нового, що вводиться в систему освіти, і потребою збереження старого, добре знайомого; більш

високими вимогами соціального середовища і актуальними можливостями (знанням, умінням, досвідом) педагога.

Для ефективної реалізації завдань модернізації освіти необхідна підтримка особистісно-професійного розвитку педагога через допомогу у вирішенні цих суперечностей.

Особистісно-професійний розвиток будемо трактувати як кількісна, якісна зміна психологічних характеристик особистості, пов'язаних з виконанням нею різних дій в процесі професійної діяльності [1]. Проблема особистісно-професійного розвитку активно розробляється в рамках акмеологічного підходу, в основі якого лежать ідеї цілісності, єдності особистісного та професійного розвитку людини, а його суть полягає у виявленні умов мобілізації у людини установки на свої найвищі досягнення, на найбільш повну самореалізацію особистості [5], що, на наш погляд, збігається з вимогами до педагога в умовах модернізації освіти.

Аналіз концепцій особистісно-професійного розвитку Н. В. Кузьміної, О. М. Кокуна, С. Д. Максименка, А. К. Маркової, Л. М. Мігіної, Є. І. Рогова, Т. Д. Щербан та ін. показує, що особистісно-професійний розвиток педагога в істотній мірі забезпечується ініціативою як новою авторською дією суб'єкта професійної діяльності, як способом здійснення саморозвитку. З одного боку, справжній розвиток професіоналізму останнього неможливий поза особистісним розвитком. З іншого боку, відзначається стійкий зв'язок між особистісним і професійним розвитком: як особливості особистості впливають на процес і результат професійної діяльності, так і саморозвиток особистості відбувається під впливом специфіки професійної діяльності педагога.

В ході особистісно-професійного розвитку відбувається становлення професіоналізму, який в рамках акмеологічного підходу розглядається як єдність професіоналізму діяльності та професіоналізму особистості [10]. Професіоналізм педагога проявляється у високому рівні педагогічної діяльності та взаємодії, в реалізації особистості педагога, в досягненні високих результатів самореалізації особистості учнів.

В якості закономірностей і особливостей розвитку особистості педагога з позицій акмеологічного підходу виділяють здатність до самореалізації, самовдосконалення, до вивільнення внутрішніх ресурсів і усвідомленого подолання труднощів (зовнішніх і внутрішніх); можливість бути суб'єктом свого власного розвитку. Так, на думку Л. С. Виготського і С. Л. Рубінштейна, провідною детермінантою особистісного розвитку є творча самодіяльність і самостійність особистості, а основний мотив самодіяльності С. Л. Рубінштейн бачить в самовдосконаленні, самореалізації, самоактуалізації особистості.

Подолання труднощів, з точки зору Л. М. Мітіної [10], – ще одна умова особистісного розвитку, тому що їх подолання дає можливість педагогу перевірити свої сили, повірити в свої потенційні можливості.

Л. І. Анциферова пов'язує особистісний розвиток з можливістю педагога *бути суб'єктом свого власного розвитку*, зауважуючи, що розвиток особистості – «... це не те, що з особистістю "трапляється"; особистість постійно перебуває в пошуку і побудові тих видів діяльнісного ставлення до світу, в якому можуть найкраще проявитися і розвиватися унікальні потенції конкретного індивіда» [2. С. 63-64].

Узагальнюючи акмеологічні дослідження, присвячені розвитку особистості професіонала, Є. М. Богданов, В. Г. Зазикін пов'язують такий розвиток з удосконаленням мотиваційної сфери, розвитком самосвідомості і рефлексії, здатності проявляти творчість в роботі, здійснювати конструктивні вчинки в ситуаціях професійних ускладнень, наявністю готовності до професійної діяльності, орієнтованої на високі досягнення [4].

В дослідження останніх років (В. М. Максимова, О. М. Кокун, Л. Є. Паутова та ін.), відзначає, що не менш важливим для прогресивного особистісно-професійного розвитку є наявність акмеологічної позиції [5, 8, 13], що виявляється в суб'єктності педагога (його особистісній активності), адаптивності (вміння використовувати умови навколишньої дійсності для особистісного розвитку), прагненні реалізувати свій потенціал в соціумі, самореалізації, а також готовність особистості до подальшого вдосконалення

власної професійної діяльності через управління нею, і як наслідок – орієнтація цієї діяльності на високі досягнення. Все це є визначальними умовами і показниками особистісного, а значить, і професійного розвитку педагога.

В основі професійного розвитку педагога, руху до професійної майстерності, лежить активна суб'єктна позиція. При розвитку професіонала як суб'єкта діяльності виділяються такі тенденції, як суб'єктність, кваліфікація фахівця, його особистісна зрілість [14]. Педагог проходить стадії розвитку професіоналізму через загострення і розв'язання внутрішніх протиріч, етапи та рівні професійного розвитку (самовизначення, адаптації, самовираження, самореалізації). На розвиток професіоналізму впливають зовнішні і внутрішні умови (здібності і задатки самого педагога, особливості середовища – культурної, сімейної, професійної, особливості самосвідомості і рефлексивної компетентності); при цьому можливі прогресивні і регресивні вектори розвитку педагога, наявність професійних деструкцій.

Ознаки стагнації і адаптивної поведінки педагогів, властиві українській освіті [10], ускладнюють процес їх особистісно-професійного розвитку, ефективного професійного функціонування в умовах модернізації освіти. У зв'язку з цим ми вважаємо, що проблема дослідження особистісно-професійного розвитку педагогів в подібних умовах є актуальною, при цьому особливу увагу заслуговують питання вивчення факторів, які сприяли б особистісно-професійному розвитку педагогів в умовах модернізації освіти, тобто акмеофакторів. Акмеофактори – це головні детермінанти професіоналізму, особистісно-професійного розвитку, основні причини, що носять характер рушійних сил. Робляться спроби виділити і позначити найбільш важливі або основні чинники розвитку професіоналізму: прагнення до самореалізації; відповідальність за саморозвиток; самосвідомість; творчий потенціал особистості; мотивація досягнення; ціннісні орієнтації; високі професійні та особистісні стандарти у професійній діяльності; особистісні особливості тощо.

Дослідники особистісно-професійного розвитку педагогів в якості акмеофакторів виділяють: потреба в саморозвитку, самосвідомість педагога;

професійна самосвідомість; «професійне простір» з особистісних особливостей педагога, функціональної структури діяльності і об'єкта професійної діяльності; професійне середовище; потреба в інноваційній діяльності; творчість, взаємини тощо.

Проаналізувавши вимоги до особистісних та професійних характеристик педагога в умовах модернізації освіти, вважаємо, що в якості акмеофакторів, що сприяють особистісно-професійному розвитку педагогів в умовах модернізації, можуть виступати акмеологічна позиція педагога, його психологічна готовність до професійної діяльності в даних умовах і творчий потенціал педагога як здатність творчо реагувати на зміни, що відбуваються.

Акмеологічна позиція розуміється нами як складна, найбільш стійка, інтеграційна система відносин до тих чи інших сторін дійсності, що виявляється в поведінці, діях і вчинках; розглядається як система відносин, що забезпечує орієнтацію педагога на досягнення вершин у професійній діяльності. Серед показників акмеологічної позиції педагога виділимо: відношення до професійної діяльності, до нововведень в ній, привабливість роботи для педагога і мотивація на високі досягнення.

Психологічна готовність до професійної діяльності педагога розуміється нами як внутрішня властивість особистості, єдність її мотиваційних, пізнавальних, емоційно-вольових, рефлексивних проявів, які забезпечують успіх професійної діяльності педагога. Ознаками подібної готовності є відсутність великої кількості ускладнень у професійній діяльності; наявність способів їх подолання, а також конструктивних стратегій і тактик поведінки в ситуаціях професійних ускладнень; розвинена рефлексія; задоволеність умовами роботи; прояви позитивних станів і таких якостей особистості, які забезпечують педагогу успішність виконання педагогічної діяльності.

Творчий потенціал педагога як акмеофактор особистісно-професійного розвитку педагога в умовах модернізації освіти розуміється нами як складова частина процесу самореалізації, готовність і здатність особистості змінюватися, долати стереотипи. Його показниками можуть виступати самооцінка педагогом

наявності подібного потенціалу у себе, готовність до його реалізації і високий рівень творчої активності.

Таким чином, в умовах модернізації освіти зростають вимоги до професіоналізму і особистості педагога, реалізація яких можлива при особистісно-професійному розвитку педагога. Існують фактори, які можуть виступати в якості акмеофакторів, тобто в якості обставин, що сприяють особистісно-професійному розвитку педагогів в умовах модернізації освіти: акмеологічна позиція, психологічна готовність до професійної діяльності в нових умовах, творчий потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акмеология: Учебник. 2-е изд., перераб. / Под общ. ред. А.А. Деркача. М.: Изд-во РАГС, 2006. 424 с.
2. Анцыферова Л.И. Психология профессионализма. М.: Знание, 1996. С. 63–64.
3. Асмолов А.Г. Психология в век психологии // Вопросы психологии. 1999. № 1. С. 3–12.
4. Богданов Е.Н., Зазыкин В.Г. Введение в акмеологию. 2-е изд., перераб. и доп. М.: КГПУ им. К.Э. Циолковского, 2001. 145 с.
5. Кокун О.М. Психология професійного становлення сучасного фахівця : Монографія. – К.: ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. – 200 с.
6. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. М.: Высш. шк., 1989. 167 с.
7. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. – К.: ТОВ "КММ", 2006. – 240 с.
8. Максимова В.Н. Акмеология: новое качество образования. Книга для педагога. СПб., 2002.
9. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: "Знание", 1996. – 308 с.
10. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя. М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 1998. 200 с.
11. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року Режим доступу – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
12. Рогов Е.И. Учитель как объект психологического исследования. М.: Владос, 1998. 496 с.
13. Паутова Л.Е. Акмеологические аспекты созидательной деятельности преподавателя высшей школы // Акмеология. 2008. № 1. С. 22–32.
14. Щербан Т.Д. Професійне становлення молодого вчителя як психологічна проблема : Автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології АПН України. – К., 1995. – 24 с.